

Ewolucja położenia geostrategicznego Polski na przełomie XX i XXI wieku

Wstęp

Koniec lat dziewięćdziesiątych XX w. to początek zmian w międzynarodowym środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego. Ukształtowany porządek międzynarodowy po zakończeniu II wojny światowej ewoluował w kierunku radykalnych zmian, które zaskoczyły praktycznie wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych. Rozwiązanie systemu państw socjalistycznych, zjednoczenie Niemiec, rozpad Związku Radzieckiego i Czechosłowacji, a także rozszerzenie NATO i Unii Europejskiej w sposób zasadniczy zmieniły położenie geopolityczne i geostrategiczne praktycznie wszystkich państw. W artykule została zaprezentowana ewolucja położenia geostrategicznego Polski wobec państw bezpośrednio graniczących – przed i po wejściu do struktur Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej.

Geostrategiczne położenie Polski

„Europa jest najmniejszym i najbardziej zróżnicowanym kontynentem świata. Od północy, zachodu i południa Europę oblewa Ocean Atlantycki z morzami pobocznymi: Arktycznym, Norweskim, Północnym i Bałtyckim oraz śródziemnym i Czarnym. Od Afryki jest oddzielona cieśniną Gibraltarską, od Azji – cieśninami Bosfor i Dardanele”¹. Europa ma zróżnicowane również ukształtowanie pionowe powierzchni (zob. tabela 1).

---

¹ J. Skrzyp, *Geostrategiczne położenie Polski*, „Zeszyt Problemowy Towarzystwo Wiedzy Obronnej” 1998, nr 3, s. 11.

Tabela 1. Hipsometria Europy Środkowej; wysokości w % powierzchni ogólnej państwa

Wyszczególnienie	Europa	Polska	Rosja	Litwa	Białoruś	Ukraina	Słowacja	Czechy	Niemcy
powierzchnia tys. km	10500	312,7	4309,0	65,2	206,7	603,7	49,0	78,9	356,9
Powyżej 1000 m	5,1	0,2	0,7	-	-	0,2	2,1	0,8	0,2
500 -1000 m	10,9	2,9	3,9	-	-	1,0	31,8	41,6	22,3
300 – 500 m	10,0	5,6	7,2	-	1,1	5,8	25,5	27,6	17,6
200 – 300 m	21,2	16,2	21,6	1,5	37,7	27,6	28,0	22,4	20,5
100 – 200 m	37,8	49,7	55,1	59,9	60,3	54,1	12,5	7,6	11,7
0 – 100 m	13,6	25,5	10,0	38,6	0,9	10,3	0,1	-	27,6
poniżej 100 m	1,4	0,2	1,5	-	-	0,1	-	-	0,1
Średnia wysokość w m	292	173	215	118	142	195	344	312	295

Źródło: J. Skrzyp, *Geostrategiczne położenie Polski*, „Zeszyt Problemy Towarzystwo Wiedzy Obronnej” 1998, nr 3, s. 11

Wydzielenie przestrzeni Europy Środkowej jest pojęciem geopolitycznym, a nie geograficznym. Do Europy Środkowej najczęściej zalicza się następujące państwa: Niemcy, Szwajcarię, Lichtenstein, Austrię, Słowenię, Polskę, Czechy, Słowację i Węgry².

W latach dziewięćdziesiątych XX w. pojawiły się publikacje³ uzasadniające wyróżnienie Europy Środkowej w oparciu o kryteria fizycznogeograficzne, takie jak: naturalne rubieże terenowe, głównie wodne i geomorfologiczne (duże doliny rzeczne)⁴. Granice takiego obszaru wytyczały na północy – Bałtyk południowo i cieśniny zachodniego Bałtyku, na zachodzie – rzeka Ren z jej doliną, na południu – Alpy oraz rzeki Dunaj i Sawa, na wschodzie rzeki Dniepr i Dźwina Zachodnia⁵.

² Region ten zajmuje powierzchnię ponad 1 mln km² z ludnością przekraczającą 160 mln mieszkańców (1995 r.) – Z. Lach, J. Skrzyp, *Geopolityka i geostrategia*, Warszawa 2007, s. 169.

³ Wojtanowicz J., *Europa Środkowa jako region fizycznogeograficzny – podstawy wydzielenia, granice*, „Przegląd Geodezyjny” 1999, t. 71, z. 3.

⁴ Z. Lach, J. Skrzyp, op. cit., s. 169.

⁵ Ibidem, s. 170.

Tak wydzielona Europa Środkowa obejmuje obszar centralnej części kontynentalnego kadłuba Europy, na którym znajduje się Polska i państwa ościenne: Litwa, Białoruś, Ukraina, Słowacja, Czechy, Niemcy, Rosja (Obwód Kaliningradzki), Łotwa, Mołdawia, Rumunia, Węgry i Austria. Na gruncie geopolitycznym w oparciu o tak przedstawioną Europę Środkową autorzy pracy wydzielają środkowoeuropejski region strategiczny, który obejmuje w całości terytoria wymienionych państw oraz dwa dodatkowe. Do tych państw należą Estonia i Dania z uwagi na ich duże znaczenie strategiczne dla różnych podmiotów geostrategicznych oraz spójność terytorialną z pozostałymi państwami⁶.

Z punktu widzenia geostrategicznego wymienione państwa położone są na obszarze ograniczonym przez dwa pasaż: bałtycko–adriatycki na zachodzie i bałtycko–czarnomorski na wschodzie. Obszar ten stanowi pewną całość, mimo jego zróżnicowania zarówno pod względem fizycznogeograficznym, jak i geopolitycznym oraz ekonomicznym⁷. Należy zaznaczyć, że najsilniejszym państwem pod względem ekonomicznym jest Republika Federalna Niemiec, natomiast pod względem militarnym Federacja Rosyjska (Obwód Kaliningradzki).

*

Każde państwo i społeczeństwo inaczej definiuje potrzeby i zadania, których realizacja jest niezbędna dla zapewnienia bezpieczeństwa. Zależy to od wielu czynników: sytuacji międzynarodowej, stopnia aspiracji i oddziaływania danego podmiotu na stosunki międzynarodowe, uwarunkowań geostrategicznych, historycznych, etnicznych, kulturowych i wielu innych⁸. Położenie geopolityczne Polski w Europie powodowało, że kwestia zapewnienia bezpieczeństwa, integralności terytorialnej oraz nienaruszalności granic państwowych zawsze była jedną z najważniejszych w polityce zagranicznej oraz wewnętrznej⁹. Bezpieczeństwo ma dla Polaków znaczenie szczególne. Pamięć historyczna nakazuje wrażliwość i wyczulenie na wydarzenia zewnętrzne, wzrost ambicji mocarstwowych sąsiadów, chęci powiększenia swojego terytorium lub strefy wpływów¹⁰.

Polska położona w Europie Środkowej jest jednocześnie państwem nadbałtyckim i ma korzystne warunki rozwoju transportu morskiego. Jednak Bałtyk jest morzem

---

⁶ Ibidem, s. 171.

⁷ Ibidem.

⁸ S. Kamiński, *Bezpieczeństwo Polski: problemy i wyzwania*, „Biuletyn Towarzystwa Wiedzy Obronnej” [b. r. wyd.], s. 6.

⁹ A. Ciupiński, A. Legucka, *Podstawowe elementy polityki bezpieczeństwa i obrony Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003, s. 9.

¹⁰ Ibidem, s. 49.

wewnętrzny i znajduje się poza głównymi szlakami międzynarodowej komunikacji morskiej, co w znacznym stopniu ogranicza rozwój polskich portów morskich. Ponadto wyjście z Bałtyku (cieśniny zachodniego Bałtyku i Kanał Kiloński) w określonej sytuacji może być zamknięte dla floty polskiej. W tej sytuacji rola Bałtyku w geostrategicznym położeniu Polski jest ograniczona”¹¹.

Jeżeli chodzi o transport lotniczy, to mimo korzystnego położenia Polski w Europie – nie odgrywa on znaczącej roli. Na taki stan ma wpływ słabo rozwinięta infrastruktura lotniskowa. Główne centra transportu lotniczego znajdują się we Francji, Republice Federalnej Niemiec, Wielkiej Brytanii. Należy natomiast zwrócić uwagę na korzystne warunki dla rozwoju transportu lądowego.

Terytorium naszego państwa rozciąga się między Bałtykiem a Sudetami i Karpatami i ma szerokość 400–600 km. Jest to korytarz komunikacyjny między Europą Zachodnią a Wschodnią. Łączy on okręgi przemysłowe znajdujące się w Europie Zachodniej z zasobami surowców naturalnych, które znajdują się w Federacji Rosyjskiej [...].

Terytorium Polski stanowi także dogodny obszar do rozwijania komunikacji lądowej w kierunku południkowym. Sprzyja temu ukształtowanie terenu, kierunek biegu głównych rzek (Wisła, Odra) oraz obniżenie między Karpatami Zachodnimi a Sudetami, tj. Brama Morawska. Otwiera ona drogę do Europy Południowej i umożliwia jej włączenie do transeuropejskiej sieci dróg łączących Europę Zachodnią z Bliskim Wschodem. Ponadto stwarza ona warunki do rozwijania połączeń drogowo-kolejowych państw nadbałtyckich (Litwy, Łotwy, Estonii) z państwami Europy Południowej¹².

Położenie Rzeczypospolitej Polskiej w Europie należy rozpatrywać z uwzględnieniem specyfiki, która wynika ze wzajemnego położenia państw względem siebie, a także dominacji Federacji Rosyjskiej i Republiki Federalnej Niemiec na określonych obszarach.

W latach 1945–1990 świat dzielił się na regiony geostrategiczne, strefę wpływów Stanów Zjednoczonych, krajów Europy Zachodniej, Związku Radzieckiego i Chin¹³. Dwubiegunowy podział świata na dwa przeciwstawne bloki polityczno-wojskowe kształtował Związek Radziecki i Stany Zjednoczone, był to praktycznie czas dominacji tych głównych aktorów ówczesnych stosunków międzynarodowych.

Terytorium Polski i granice państwowe w głównej mierze ustalone zostały w wyniku powojennych ustaleń koalicji antyhitlerowskiej: Związku Radzieckiego, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii na konferencjach szefów rządów

¹¹ J. Skrzyp, op. cit., s. 18–19.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, s. 7.

w Jalcie (4–11 lutego 1945 r.) i w Poczdamie (17 lipca–2 sierpnia 1945 r.). W późniejszych latach zawarte zostały umowy bilateralne między Polską a Związkiem Radzieckim, Czechosłowacją, Niemiecką Republiką Demokratyczną i Niemiecką Republiką Federalną¹⁴. W tym okresie Polska należała do bloku państw socjalistycznych, Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, co rzutowało na jej położenie geostrategiczne, a tym samym bezpieczeństwo polityczne, militarne i gospodarcze. Na północnym wschodzie i wschodzie Polska graniczyła ze Związkiem Radzieckim, na południu z Czechosłowacją, a na zachodzie z NRD.

Przemiany systemowe zapoczątkowane w Europie Środkowej na przełomie lat 80. i 90. XX w. zmieniły położenie geostrategiczne praktycznie wszystkich państw, bez względu na kontynent. Rozpad systemu państw socjalistycznych, Układu Warszawskiego, Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, Związku Radzieckiego i zjednoczenie państw niemieckich, to nowe pod względem jakościowym środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego. W pierwszych latach po wyjściu ze wspólnoty państw socjalistycznych, podobnie jak wszystkie państwa środkowoeuropejskie, znalazła się poza tzw. twardymi systemami bezpieczeństwa – pomiędzy NATO i ZSRR, a później Federacją Rosyjską i Wspólnotą Niepodległych Państw. Rzeczywistość pokazała, że wszelkie strefy buforowe, oddzielające jeden system międzynarodowy od drugiego wyraźnie tracą na swoim znaczeniu, przede wszystkim pod względem bezpieczeństwa¹⁵.

W następstwie tych wydarzeń Polska pozbawiona została na początku lat 90. ubiegłego wieku politycznego, gospodarczego i militarnego parasola ochronnego, co bezpośrednio przekładało się na jej bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne, i tak:

- rozpad wspólnoty państw socjalistycznych, rozwiązanie Układu Warszawskiego i zjednoczenie państw niemieckich skutkowało wyprowadzeniem wojsk radzieckich z terytorium NRD i Polski. Nadal na północnym wschodzie i wschodzie graniczyliśmy ze Związkiem Radzieckim, na południu z Czechosłowacją, natomiast na zachodzie z jednym państwem niemieckim, należącym do Sojuszu Północnoatlantyckiego;
- rozpad Związku Radzieckiego skutkowało powstaniem nowych państw budujących swoją państwowość od podstaw. Na północy Polska graniczyła z Federacją Rosyjską (Obwód Kaliningradzki), na wschodzie z Republiką Litewską, Republiką Białorusi i Ukrainą, na południu z Czechosłowacją;

---

¹⁴ Ze Związkiem Radzieckim (16 sierpnia 1945 r., 15 lutego 1951 r. i 5 marca 1957 r.), z Czechosłowacją (13 czerwca 1958 r.), Niemiecką Republiką Demokratyczną (16 lipca 1950 r., 17 stycznia 1951 r.), Niemiecką Republiką Federalną (7 grudnia 1970 r.).

¹⁵ A. Ciupiński, A. Legucka, op. cit, s. 9.

- rok 1993 to podział Czechosłowacji na dwa niezależne państwa Republikę Czeską i Republikę Słowacką.

„Stosunki naszego państwa z sąsiadami po 1989 roku są nieustannym przedmiotem rozważań, dyskusji, krytyki i pochwały. Waga tych stosunków jest bardzo duża ze względu na wizerunek Polski w świecie, jej rolę w stabilizowaniu pokojowej współpracy w Europie Środkowej i Wschodniej”¹⁶. Dlatego bardzo duże znaczenie mają porozumienia¹⁷, które zawarliśmy z każdym z naszych sąsiadów:

- 1) traktat między Rzeczypospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i wzajemnej współpracy, podpisany 23 czerwca 1992 roku w Warszawie,
- 2) umowa między Rzeczypospolitą Polską a CSRF o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy, podpisana 6 października 1991 roku w Krakowie,
- 3) protokół dotyczący obowiązywania w stosunkach między Rzeczypospolitą Polską a Republiką Słowacką dwustronnych umów międzynarodowych zawartych między Polską (PRL) a Czechosłowacją (Republiką Czechosłowacką, CSR, Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną) w latach 1918–1992, podpisany 8 lipca 1993 roku w Bratysławie,
- 4) traktat między Rzeczypospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, podpisany 26 kwietnia 1994 roku w Wilnie,
- 5) traktat między Rzeczypospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o potwierdzeniu istniejącej między nimi granicy, podpisany 14 listopada 1990 roku w Warszawie,
- 6) traktat między Rzeczypospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany 17 czerwca 1991 roku w Bonn,
- 7) traktat między Rzeczypospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy, podpisany 22 maja 1992 roku w Moskwie,
- 8) traktat między Rzeczypospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, podpisany 18 maja 1992 roku w Warszawie.

Zmiana sytuacji geostrategicznej Polski oznaczała m.in. poszukiwanie nowych sojuszników. Cel strategiczny ówczesnej polityki w sferze bezpieczeństwa państwa to zjednoczenie polityczno-wojskowe i ekonomiczne ze strukturami zachodnimi. Przy różnych koncepcjach od neutralności, poprzez NATO bis, tym

¹⁶ S. Kamiński, op. cit., s. 6.

¹⁷ R. Kupiecki, K. Szczepanik, *Polityka zagraniczna Polski 1918–1994*, Warszawa 1995, s. 249–260.

kierunkiem okazał się Sojusz Północnoatlantycki i Unia Europejska. Przyjęty cel osiągnięty został kiedy nastąpiło przyjęcie Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego (1999) i do Unii Europejskiej (2004).

Przemiany ustrojowe oznaczały również konieczność uregulowania kwestii granic z nowymi sąsiadami. Umowy potwierdzające przebieg granic na zachodnio-północnych, południowych i północno-wschodnich rubieżach z siedmioma naszymi sąsiadami, tj. z Republiką Federalną Niemiec (po zjednoczeniu państw niemieckich, długość odcinka granicy 489 km), Republiką Czeską (długość odcinka granicy 709 km), Republiką Słowacką (długość odcinka granicy 547 km), Ukrainą (długość odcinka granicy 535 km), Republiką Białorusi (długość odcinka granicy 418 km), Republiką Litewską (długość odcinka granicy 104 km) i Federacją Rosyjską (długość odcinka granicy 232 km). Długość morskiej granicy Polski (z morzem pełnym) wynosi 395 km. Łączna długość granicy państwowej Rzeczypospolitej Polskiej wynosi 3505 km¹⁸.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej skutkowało podziałem naszych granic państwowych na granice wewnętrzne Unii Europejskiej o długości 1923 km (z Republiką Federalną Niemiec, Republiką Czeską, Republiką Słowacką i Republiką Litewską) i granice zewnętrzne Unii Europejskiej o długości odcinka lądowego 1186 km (z Federacją Rosyjską, Republiką Białorusi i Ukrainą oraz granice morskie i powietrzne w przypadku rejsów z i do krajów spoza Unii Europejskiej¹⁹).

Należy podkreślić, że położenie geostrategiczne Polski jest wyjątkowo trudne. Zmiana sytuacji politycznej związana z reformą ustrojową, zjednoczenie ze strukturami zachodnioeuropejskimi, obecność w strefie Schengen, udział w koalicji antyterrorystycznej w Iraku i Afganistanie, dążenie do umieszczenia na terytorium Polski systemu obrony przeciwrakietowej, sąsiedztwo państw nie będących członkami Unii Europejskiej i NATO (w tym państwa posiadające broń atomową) – to wszystko sprawia, że Polska nie jest wolna od zagrożeń militarnych oraz pozamilitarnych.

Położenie geostrategiczne Polski dla tworzenia bezpieczeństwa państwa²⁰ ma fundamentalny wpływ, który można ująć w siedmiu tezach:

- 1) Polska znajduje się i będzie znajdować pod nieustanną presją i ekspansją ze strony wielkich sąsiadów we wszystkich dziedzinach życia społecznego i funkcjonowania państwowego;

---

¹⁸ Straż Graniczna, http://www.strazgraniczna.pl/straz_graniczna/idex_html.

¹⁹ M. Ilnicki, *Służby graniczne w walce z terroryzmem. Polskie warunki ustrojowo-prawne*, Toruń 2001, s. 92.

²⁰ R. Jakubczak, J. Marczak, K. Gąsiorek, W. Jakubczak, *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, Warszawa 2008, s. 39–40.

- 2) największe zagrożenie dla Polski, tak jak to było w przeszłości, może stanowić połączenie wysiłków obydwóch mocarstw w osłabianiu bądź likwidacji polskiej państwowości;
- 3) sformułowana wiek temu przez R. Dmowskiego opinia, że między Niemcami a Rosją „miejsca na małe, słabe państewko nie ma”, oznacza geostrategiczną konieczność budowy silnego państwa, zdolnego oprzeć się przewadze wielkich sąsiadów;
- 4) fundamentem bezpieczeństwa narodowego musi być silna obrona w formie obronnego systemu wojskowego (najogólniej wojska operacyjne i powszechna obrona terytorialna) zdolnego zapewnić skuteczne odstraszenie militarne wynikające z niepokonalności²¹. Są to środki obrony właściwe i konieczne do skutecznego przeciwstawienia się wielokrotnie przeważającemu agresorowi²²;
- 5) członkostwo Polski w NATO, w którym jesteśmy razem z Niemcami, czyni jednego z wielkich sąsiadów Polski sojusznikiem przynajmniej na okres istnienia NATO;
- 6) wsparcie przez Polskę zachowania i umocnienia suwerenności państwowej Ukrainy uniemożliwiającej odtworzenie zdolności imperialnych Rosji²³ jest strategicznie ważnym działaniem dla bezpieczeństwa Polski i całej Europy;
- 7) pozyskanie zarówno rządu, jak i społeczeństwa USA²⁴ – jedyne supermocarstwa jako strategicznego sojusznika i partnera stanowi wielką szansę dla Polski w tworzeniu trwałych podstaw bezpieczeństwa narodowego.

*

Polska leży w szczególnie ważnym strategicznie miejscu Europy. Z punktu widzenia politycznego jest to miejsce, gdzie Sojusz Północnoatlantycki styka się z takimi partnerami strategicznymi jak Federacja Rosyjska i Ukraina. W dużej mierze właśnie przez Polskę przechodzą tak pozytywne, jak i negatywne wzajemne ich oddziaływania. Stanowisko polityczne Polski jest zatem niezmiernie istotne dla kształtowania się

---

²¹ „Wojenna doktryna radzi polegać raczej na swojej gotowości obrony, nie skupiać się na przewidywaniu jego ataku, tylko uczynić siebie niewyciężonym” – Sun Tzu, *Sztuka wojny*, Warszawa 1994, s. 93.

²² V. von Clausewitz, *O wojnie, Zakres środków obrony*, Księga VI, rozdział VI, Lublin 1995, s. 443–450.

²³ Por. Z. Brzeziński: „Bez Ukrainy Rosja przestaje być imperium i na odwrót – podporządkowawszy sobie Ukrainę, automatycznie staje się imperium” – cyt. za R. Kuźniar, *Po pierwsze bezpieczeństwo*, „Rzeczpospolita” 9.01.1996.

²⁴ H. Kissinger, *Polska zastąpiła sobie u nas na wielką wdzięczność, Polska powinna bronić własnych interesów*, „Rzeczpospolita” 14.05.2004.

warunków strategicznych w Europie Środkowej, w tym dla rozwiązywania ewentualnych spornych kwestii²⁵.

O ile geostrategiczne położenie Polski kształtuje zewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego, to uwarunkowania geograficzne – najogólniej rozumiane jako fizyczne, przestrzenne i społeczno-gospodarcze właściwości Polski – kształtują wewnętrzne uwarunkowania naszego bezpieczeństwa. Terytorium Polski o powierzchni ogółem 313 895 km² (obszar lądowy – 311 904 km², morskie wody wewnętrzne – 1991 km²) ma kształt przestrzenny zbliżony do koła, co uznawane jest za korzystne zarówno do obrony, jak i zarządzania państwem²⁶.

Granice północno-zachodnia i południowa są naturalne (Bałtyk, Karpaty i Sudety), granica zachodnia oraz północno-wschodnia i wschodnia są otwarte, pozbawione oparcia o przeszkody terenowe (poza dolnym biegiem Odry). Z uwagi na położenie zamykające przez te granice głównej osi geostrategicznej Europy oraz znaczną ich długość (zachodniej – 467 km, północno-wschodniej i wschodniej – 1258 km) – obrona tych granic oraz kontrola ruchu osób i towarów stanowi jedno z głównych wyzwań bezpieczeństwa narodowego oraz obrony wspólnej Sojuszu Północnoatlantyckiego, a także bezpieczeństwa Unii Europejskiej.

Ludność Polski (około 39 mln osób – ósme miejsce wśród państw członkowskich Sojuszu Północnoatlantyckiego) wskazuje na skalę potrzeb zapewnienia bezpieczeństwa, a także źródło potencjału narodowego, którego powszechne włączenie w proces tworzenia bezpieczeństwa państwa jest najważniejszą szansą Polski. Jeżeli chodzi o warunki fizyczno-geograficzne, to największe zagrożenie o charakterze naturalnym dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa stanowią rzeki – Odra i Wisła. Tym zagrożeniem są powódzie, ich wielkość i szybkość spływu fali powodziowej i lodu. Niszczący potencjał wymienionych rzek wyzwała się podczas powodzi także w następstwie zaniedbań przeciwpowodziowych.

Omawiając podstawowe warunki geograficzne bezpieczeństwa państwa należy uwzględnić zalesienie Polski – tworzone przez lasy i obszary zadrzewione pokrywające blisko 30% powierzchni Polski, a w niektórych rejonach (północno-wschodnich i wzdłuż granicy zachodniej) nawet do 50%²⁷. Oprócz rzek istotne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa ma rolnictwo, źródła energii, przemysł

---

²⁵ S. Koziej, *Strategiczne założenia obronności Rzeczypospolitej Polskiej po wstąpieniu do NATO – nowe wyzwania dla pozamilitarnych ogniw systemu wartości*, „Zeszyt Problemy Towarzystwa Wiedzy Obronnej” 1999, nr 4, s. 5.

²⁶ R. Jakubczak, J. Marczak, K. Gąsiorek, W. Jakubczak, op. cit., s. 40.

²⁷ Ibidem, s. 42.

zbrojeniowy, infrastruktura drogowa. Mając na uwadze uwarunkowania geograficzne i ich wpływ na bezpieczeństwo państwa można postawić następujące tezy:

- dla zapewnienia skutecznej ochrony i obrony terytorium RP a zarazem wschodniej flanki obrony wspólnej NATO konieczny jest obronny system wojskowy składający się z elitarnych wojsk operacyjnych i powszechnej Obrony Terytorialnej,
- obecny potencjał ludnościowy Polski z największą w Europie populacją młodzieży stanowi największą szansę w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego, o ile zostanie włączony i wykorzystany w strukturach narodowej obrony oraz w gospodarce, kulturze i usługach,
- niski, a nawet ujemny przyrost demograficzny stanowi już obecnie zagrożenie bytu i pomyślności narodowej,
- zagrożenie powodziowe stanowi największe naturalne zagrożenie bezpieczeństwa narodowego,
- mała w stosunku do Europy Zachodniej gęstość sieci drogowej oraz jej zły stan techniczny stanowią istotną barierę dla rozwoju gospodarki oraz jedną z głównych przyczyn katastrofalnego stanu bezpieczeństwa ruchu drogowego, a także ograniczenie możliwości wzmocnienia przez siły NATO obrony terytorium Polski,
- potężne mimo niedoinwestowania polskie rolnictwo zapewnia bezpieczeństwo żywnościowe, wytwarzając również nadwyżki dla eksportu żywności,
- zapewnienie stałych i zróżnicowanych źródeł importu ropy naftowej i gazu ziemnego będzie warunkować w istotnej części bezpieczeństwa energetyczne Polski mimo posiadania własnych bogatych złóż węgla kamiennego i brunatnego oraz gazu ziemnego,
- potencjał zbrojeniowy polskiego przemysłu stanowi szansę pełnego zaspokojenia potrzeb obronnych Polski,
- zajmujące blisko trzecią część powierzchni Polski lasy są bezcenną wartością i dziedzictwem narodowym, wymagającym stałej ochrony, a zarazem są wielkim walorem obronnym, który należy tak jak w przeszłości przygotować i wykorzystać w obronie narodowej²⁸.

Geograficzne położenie Polski w centrum Europy oraz na przewężeniu między Bałtykiem i Karpatami sprawia, że z militarnego punktu widzenia jest to obszar o strategicznym znaczeniu na europejskim kierunku wschód–zachód, co dla niej samej zawsze miało tragiczne następstwa w przeszłości. Należy zaznaczyć, że terytorium naszego państwa ma istotne znaczenie dla swobody strate-

---

²⁸ Ibidem, s. 43.

gicznej na europejskim teatrze wojny²⁹.

Dane porównawcze związane z terytorium i granicami Polski w latach 1918–1995 przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Terytorium i granice Polski w okresie 1918–1995

Wyszczególnienie	1922	1939	1946	1990	1995
Terytorium w km ²	388 634	389 720	311 730	312 683	322 577*
Długość granic w km	5 534	5 548	3 566	3 559	3 582
Granica morska	140	140	497	528	528
Granica lądowa:	5 394	5 408	3 069	3 021	3 054
Z Niemcami	1 912	2 638	456	467	467
ZSRR (Rosją)	1 412	1 412	1 321	1 244	210
Czechosłowacją	984	-	1 292	1 310	-
Litwą	507	507	-	-	103
Łotwą	109	106	-	-	-
Rumunią	349	346	-	-	-
Węgrami	-	277	-	-	-
Wolnym Miastem Gdańsk	121	121	-	-	-
Białorusią	-	-	-	-	407
Ukrainą	-	-	-	-	526
Słowacją	-	-	-	-	518
Czechami	-	-	-	-	786

* W tym obszary lądowe i morskie, wody wewnętrzne 313 895 km² oraz morze terytorialne 8 682 km². Ponadto powierzchnia wyłącznej strefy ekonomicznej wynosi 22 634 km² – *Historia Polski w liczbach*, Warszawa 1994, s. 133.

** W tym z Prusami Wschodnimi 607 km², Protektoratem Czech i Moraw 88 km², Słowacją 638 km² – *Historia Polski w liczbach*, Warszawa 1994, s. 133.

Źródło: J. Skrzyp, *Geostrategiczne położenie Polski*, „Zeszyt Problemy Towarzystwa Wiedzy Obronnej” 1998, nr 3, s. 41.

²⁹ Teatr wojny – obszar powietrzny, lądowy i oceaniczno-morski, który jest lub może być bezpośrednio wykorzystany do prowadzenia działań wojennych. Teatr wojny jest wyznaczony przez narodowy organ dowodzenia lub dowódcę regionu geograficznego i może zawierać więcej niż jeden teatr operacji – *Analiza przestrzeni euroatlantyckiej NATO*, Warszawa 2001, s. 21.

Geostrategiczne położenie państw graniczących z Polską

Federacja Rosyjska

Geostrategiczne położenie Polski względem Federacji Rosyjskiej uwarunkowane jest wieloma czynnikami. Do najistotniejszych należy zaliczyć sytuację wewnętrzną w tym państwie, a także położenie strategiczne Polski i Federacji Rosyjskiej wobec siebie. Należy mieć na uwadze, że Federacja Rosyjska po rozpadzie Związku Radzieckiego znalazła się w odmiennej sytuacji geostrategicznej niż w okresie jego istnienia. Do najważniejszych przyczyn można zaliczyć: powstanie niepodległych państw na przesmyku bałtycko-czarnomorskim, wycofanie I rzutu strategicznego sił zbrojnych z terytorium państw europejskich (NRD i Polska), zmniejszenie potencjału wojenno-ekonomicznego, ruchy niepodległościowe wielu narodów żyjących wewnątrz Rosji³⁰.

Na wspomnianym przesmyku bałtycko-czarnomorskim powstały takie państwa, jak Litwa, Łotwa, Estonia, Białoruś, Ukraina i Mołdawia. Istotne jest to, że Litwa, Łotwa i Estonia nie przystąpiły do WNP i nie wyraziły zgody na stacjonowanie wojsk rosyjskich na ich terytorium. Rosja utraciła również bazy i porty morskie na wschodnim wybrzeżu Bałtyku: Kłajpeda, Połaga, Ryga, Tallin, Świnoujście, co niewątpliwie ma wpływ na osłabienie jej pozycji strategicznej na Bałtyku Centralnym. Stworzyło to niekorzystną dla Federacji Rosyjskiej sytuację strategiczną w rejonie Zatoki Fińskiej, ponieważ wyjście z niej może być kontrolowane przez siły morskie znajdujące się w bazach położonych u jej wylotu, tj. w Tallinie (Estonia) i Hanko (Finlandia)³¹. W celu umocnienia swojej pozycji strategicznej w tym regionie Rosja w Obwodzie Kaliningradzkim utworzyła specjalny obszar strategiczny, gdzie znajduje się znaczny potencjał militarny. Zostały tam rozmieszczone wojska wycofywane z NRD. Jest to instrument oddziaływania Federacji Rosyjskiej m.in. na Polskę.

Rozpad Związku Radzieckiego znacznie osłabił potencjał Floty Czarnomorskiej. Jej najważniejsze bazy położone były na Półwyspie Krymskim, który pozostał w obrębie Ukrainy. Należy podkreślić, że na Krymie znajdowały się główne bazy floty nawodnej i podwodnej, lotnictwa morskiego, przeciwokrętowe i przeciwlotnicze baterie brzegowe. Ponadto stocznie budujące największe okręty wojenne, a także jedyny w swoim rodzaju ośrodek szkoleniowo-treningowy dla pilotów samolotów pokładowych. Utracono również bazy morskie w Abchazji i Gruzji. Po licznych sporach nastąpił podział Floty

---

³⁰ J. Skrzyp, op. cit., s. 24.

³¹ Ibidem, s. 24.

Czarnomorskiej między Federacją Rosyjską i Ukrainą, co ma istotne znaczenie dla położenia strategicznego Rosji w tym rejonie³².

Natomiast powstanie niepodległej Białorusi, utworzenie Związku Białorusi i Rosji (ZBiR) oraz stacjonowanie wojsk Federacji Rosyjskiej (w tym Federalnej Straży Granicznej, Strategicznych Wojsk Rakietowych) stanowi dla Rosji strategiczną przestrzeń, która sięga granic Polski. Stacjonowanie wojsk Federacji Rosyjskiej w Obwodzie Kaliningradzkim i na Białorusi to korzystne dwa kierunki strategiczne: północny i wschodni, co oznacza, że Polska dla Rosji jest częścią skróconego strategicznego przedpola.

Wycofanie I rzutu strategicznego z terytorium NRD i Polski, a także innych państw pociągnęło ze sobą konieczność wypracowania nowej strategii bezpieczeństwa narodowego, strategii obronnej i doktryny wojennej, m.in. Marynarki Wojennej Federacji Rosyjskiej, przebudowy sił zbrojnych i zmiany miejsca dyslokacji wojsk. Oznacza to, że w tym jakościowo nowym środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego Federacja Rosyjska analogicznie jak inne państwa musiała sformułować swoją politykę i strategię bezpieczeństwa, przeprowadzić reorganizację własnego systemu bezpieczeństwa, w tym i sił zbrojnych³³.

Kolejne następstwo rozpadu Związku Radzieckiego to zmiana potencjału wojenno-ekonomicznego, którego część stała się własnością nowo powstałych państw. „Ludność Rosji licząca 148,6 mln stanowi zaledwie 51% ludności byłego Związku Radzieckiego. Potencjał ekonomiczny, w tym przemysł zbrojeniowy, zmniejszył się o około 30%. Zmniejszeniu uległ także potencjał militarny (o około 1 mln żołnierzy), gdyż w każdym nowopowstałym państwie powołano narodowe siły zbrojne”³⁴. Na sytuację strategiczną Federacji Rosyjskiej istotny wpływ mają także ruchy niepodległościowe narodów żyjących w tym państwie. Obok ruchów niepodległościowych występują sprzeczności o podłożu narodowościowym i wyznaniowym, gdzie ma miejsce ścieranie się prawosławia i islamu, a także innych religii. Wydarzenia te niewątpliwie osłabiają jej spójność wewnętrzną

Poniesione straty terytorialne, ludnościowe, gospodarcze, wojskowe i towarzyszące im przemiany systemowe nie przeszkodziły Rosji w utrzymaniu pozycji mocarstwa atomowego i gospodarczego, z uwagi na posiadanie nieograniczonych zasobów surowców naturalnych o znaczeniu strategicznym. „Federacja Rosyjska

---

³² Szerzej na ten temat pisze R. Warda, *Rola potęgi morskiej w polityce zagranicznej ZSRR w latach 1946–1989*, praca doktorska, Pułtusk 2012, s. 236.

³³ S. Koziej, *Miedzy piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Toruń 2006, s. 84.

³⁴ J. Skrzyp, op. cit., s. 25.

dysponuje największymi na świecie zasobami gazu ziemnego oraz zajmuje ósme miejsce pod względem zasobów ropy naftowej. Jednocześnie państwo to jest największym eksporterem gazu, dostarcza ok. 30% światowego zapotrzebowania na ten nośnik energii i drugim eksporterem ropy naftowej³⁵. Kolejny ważny atut to zasoby pod lodami Arktyki. Według oceny specjalistów pod lodową powłoką Arktyki znajduje się nawet od 25 do 30% światowych zasobów ropy naftowej i gazu ziemnego³⁶. Arktyka to 90 mld baryłek ropy naftowej i 47 trylionów m³ gazu ziemnego.

Według rosyjskich specjalistów, nierozpoznane zasoby węglowodorów znajdujących się w potencjalnie rosyjskim obszarze oceniane są na ok. 9–10 mld ton umownego paliwa. [...] Obecnie eksploatacja Arktyki przynosi ok. 11% narodowego dochodu Rosji i 22% wartości ogólnorosyjskiego eksportu. W regionie wydobywa się ok. 90% niklu i kobaltu, 60% miedzi, 96% metali z grupy platynowców, 100% barytu i koncentratów apatytowych. Poza tym rosyjski przemysł połowowy produkuje w oparciu o znajdujące się w regionie zasoby biologiczne 15% ogólnej produkcji ryb i ich przetworów³⁷.

Eksperci rosyjscy twierdzą, że pod rosyjskim lodem jest więcej ropy naftowej niż we wszystkich państwach OPEC³⁸.

Nowe położenie geostrategiczne Federacji Rosyjskiej, w tym zmiana układu sił na arenie międzynarodowej, zapoczątkowało poszukiwanie drogi do stania się ponownie mocarstwem strategicznym w skali globalnej. Aspiracje mocarstwowe tego państwa wynikają zarówno z ambicji politycznych, posiadania znacznych zasobów surowców o znaczeniu strategicznym, jak i potężnego arsenału nuklearnego. Federacja Rosyjska jest supermocarstwem atomowym, które jako jedyne państwo obok Stanów Zjednoczonych dysponuje kompletną triadą nuklearną³⁹. Należy podkreślić, że

Federacja Rosyjska zachowuje status mocarstwa jądrowego, co wiąże się z utrzymaniem na odpowiednim poziomie potencjału strategicznego sił jądrowych, który ma na celu powstrzymanie (zapobieganie) agresji przeciwko niej i (lub) jej sojusznikom. Potencjał nuklearny powinien zagwarantować możliwość wykonania drugiego uderzenia.

---

³⁵ R. Warda, op. cit., s. 256.

³⁶ A. Indzijew, *Bitwa za Arktiku. Budżet li Siewier Russkim?*, Moskwa 2010, s. 10–32.

³⁷ R. Warda, op. cit., s. 255.

³⁸ Ibidem.

³⁹ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu i wojny*, Warszawa 2010, s. 84.

Podstawowym zadaniem broni jądrowej jest zapewnienie bezpieczeństwa militarnego Rosji i jej sojuszników, a także zachowanie międzynarodowej stabilności i pokoju⁴⁰.

Rosja w celu utrzymania swojego potencjału jądrowego dokonała reorganizacji i konsolidacji poszczególnych komponentów. Obecnie w Strategicznych Siłach Jądrowych Federacji Rosyjskiej (SSJ FR) występują trzy główne komponenty: lądowy, powietrzny i morski. Komponent lądowy podlega bezpośrednio Ministrowi Obrony. Komponent sił powietrznych podlega Dowódcy Sił Powietrznych, natomiast komponent morski podlega Dowódcy Sił Morskich. Przystąpiła również do produkcji i wyposażania swoich wojsk w najnowsze na świecie strategiczne balistyczne pociski raketowe SS-27 „Topol-2M”⁴¹.

Na sytuację strategiczną Federacji Rosyjskiej wpływa także obecność jej sił zbrojnych poza granicami Rosji (bazy wojskowe znajdują się terytorium WNP). Rosja bierze udział w operacjach pokojowych, zajmuje wysoką (trzecią) pozycję w rankingu państw eksporterów uzbrojenia na świecie.

Na strategiczne położenie Polski względem Federacji Rosyjskiej ma wpływ nie tylko sytuacja społeczno-polityczna w samej Rosji, ale i warunki geograficzne, gdzie na uwagę zasługują Litwa, Białoruś i Ukraina. „Polska graniczy z Federacją Rosyjską na odcinku 210 km. Granica ta jest łatwo przekraczalna, ponieważ na całej swojej długości przebiega w terenie równinnym i otwartym, a płynące rzeki przecinają ją prostopadle. Jedynym elementem, który utrudnia przekroczenie tej granicy na odcinku około 20 km jest Puszcza Romincka”⁴². Należy pamiętać, że Flota Bałtycka Federacji Rosyjskiej stacjonująca w bazach Obwodu Kaliningradzkiego (Bałtyjsk i Kaliningrad) posiada możliwości do przeprowadzenia blokady Zatoki Gdańskiej. Może też kontrolować morskie szlaki komunikacyjne łączące porty polskie z portami Szwecji, Litwy, Estonii, Finlandii. Wojska lądowe mogą zablokować porty Trójmiasta od strony lądu i odciąć je od linii komunikacyjnych z kierunku Warszawy.

Litwa

Dla bezpieczeństwa Polski położenie Litwy mimo niewielkiej powierzchni ma istotne znaczenie strategiczne, ponieważ jej terytorium rozcina przestrzeń operacyjno-strategiczną Federacji Rosyjskiej, która obejmuje Obwód Kaliningradzki i Białoruś. W ten sposób ogranicza jej swobodę komunikacyjną w bezpośrednim

⁴⁰ I. Topolski, *Siła militarna w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Lublin 2004, s. 152.

⁴¹ *Strategiczne siły jądrowe wybranych państw*, red. S. Nowicki, Warszawa 2002, s. 24.

⁴² J. Skrzyp, op. cit., s. 28.

sąsiedztwie Polski. Terytorium Litwy rozciąga się w środkowej części Pobrzeży Wschodniobałtyckich, skąd skutecznie można kontrolować morskie szlaki komunikacyjne w środkowej i południowej części Bałtyku. Przez terytorium Litwy prowadzą szlaki tranzytowe z Federacji Rosyjskiej do Obwodu Kaliningradzkiego oraz do portów w Kłajpedzie, z którego usług ona korzysta⁴³.

Przynależność Litwy i Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej nie oznacza, że wzajemne relacje są pozytywne. Aktualne stosunki polsko-litewskie wciąż są dalekie od normalności. Do najważniejszych problemów należy zaliczyć przede wszystkim zaszczości historyczne. „Jednym z podstawowych obszarów konfliktogennych jest sprawa mniejszości polskiej zamieszkującej Wileńszczyznę. Działania władz litewskich mają znamiona dyskryminacyjne, co spotyka się z oporem ze strony Polaków, którzy poczuli się zagrożeni przez odrodzony żywioł litewski”⁴⁴. Kwestie mniejszości polskiej na Litwie są nadal nierozwiązane i stanowią problem nie tylko dzisiaj, ale również mogą stanowić zarzewie konfliktu w przyszłości⁴⁵.

Białoruś

Białoruś jest państwem, które powstało bardziej w następstwie rozpadu Związku Radzieckiego niż dążeń samych Białorusinów do zdobycia państwowości⁴⁶. Stosunki polsko-białoruskie są niekorzystne, głównie z powodu nierespektowania praw polskiej mniejszości narodowej przez Białoruś. „Obok kwestii mniejszości narodowych i nacjonalizmów, należy również mieć na uwadze sprawy religii. Niektórzy przedstawiciele kręgów narodowej opozycji białoruskiej traktują rozwój Kościoła katolickiego, a szczególnie działalność księży polskich, jako forpocztę polonizacji. W konsekwencji nierzadko dochodzi na tym tle do antypolskich fobii, co może mieć destabilizujący wpływ na stosunki polsko-białoruskie”⁴⁷.

Również położenie strategiczne Polski i Białorusi względem siebie jest niekorzystne, ponieważ granica w przeważającej części jest sztuczna i łatwo przekraczalna, główne węzły komunikacyjne (Grodno i Brześć) znajdują się po stronie białoruskiej, w rejonie Brześcia granica wcięta jest głęboko na zachód i odległość od niej do Warszawy wynosi zaledwie 150 km, teren przyległy do granicy po stronie polskiej nie posiada dostatecznie dobrych walorów obronnych⁴⁸.

---

⁴³ Ibidem, s. 28.

⁴⁴ S. Kamiński, op. cit., s. 12.

⁴⁵ Ibidem, s. 12.

⁴⁶ Ibidem, s. 14.

⁴⁷ Ibidem, s. 15.

⁴⁸ J. Skrzyp, op. cit., s. 28.

Możliwość łatwego przekraczanie granicy białorusko-polskiej jest czynnikiem niekorzystnym dla Polski, ponieważ ułatwia Siłom Zbrojnym Federacji Rosyjskiej stacjonującym na terytorium Białorusi ewentualne prowadzenie działań zaczepnych na kierunku zachodnim (dotyczy to również wojsk białoruskich). „Znaczenie terytorium Białorusi jest tym większe, gdyż rozciąga się ono w środkowej części zwężenia (pomostu) bałtycko-czarnomorskiego. Ponadto krzyżują się na nim dwa wielkie kanały komunikacyjne: ze wschodu na zachód (z Moskwy przez Smoleńsk, Mińsk, Warszawę i dalej na zachód) oraz z północy na południe (z St. Petersburga do Kijowa i Odessy)”⁴⁹.

Białoruś jest członkiem WNP i Związku Białorusi i Rosji (o czym wspominał), co dla Polski będącej członkiem NATO i Unii Europejskiej stanowi zarówno szansę, jak i zagrożenia. Trudno bowiem oczekiwać, aby Federacja Rosyjska zrezygnowała z wysuniętej rubieży na zachodzie.

Ukraina

Położenie strategiczne Polski względem Ukrainy jest niekorzystne. Ukraina jest państwem, na którego terytorium stykają się trzy światy: Europa Wschodnia, zdominowana przez żywioł rosyjski, Euroazja oraz obszar czarnomorski⁵⁰. Znaczenie strategiczne Ukrainy wynika nie tylko z położenia geograficznego, ale potencjału gospodarczo-obronnego. Terytorium Ukrainy rozciąga się między Morzem Czarnym i Azowskim na południu a Polesiem na północy. Na zachodzie opiera się o Karpaty Wschodnie, na wschodzie sięga przesmyku kaspijsko-czarnomorskiego⁵¹. Jest to rejon, w którym występują bogate złoża ropy naftowej i gazu ziemnego. „Strategiczne znaczenie ma również Półwysep Krymski, który wcina się głęboko w Morze Czarne i umożliwia sprawowanie nad nim kontroli. Leży naprzeciw cieśnin Bosfor i Dardanele, jedyne przejścia wodnego z Morza Czarnego na Morze Śródziemne. Dlatego ma duże znaczenie obronne i ułatwia kontrolę szlaków komunikacyjnych na Morzu Czarnym”⁵². Ponadto na czarnomorskim wybrzeżu znajdują się duże porty morskie, przez które przechodzi ponad połowa towarów rosyjskich przewożonych drogą morską. Porty te mają duże znaczenie gospodarcze zarówno dla Ukrainy, jak i Federacji Rosyjskiej.

---

⁴⁹ Ibidem, s. 28.

⁵⁰ Ibidem, s. 30.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

Na podkreślenie zasługuje potencjał gospodarczo-obronny Ukrainy. Kraj posiada złoża surowców naturalnych o znaczeniu strategicznym, węgiel kamienny, rudę żelaza, rudy uranu i manganu, siarkę, gaz ziemny, sól potasową, co stanowi podstawę dla rozwoju rodzimego przemysłu zbrojeniowego. Ponadto znajduje się tam pięć czynnych elektrowni atomowych. Ukraina postrzegana jest również jako europejski producent artykułów żywnościowych.

Zakłada się, że ograniczenie wpływów Federacji Rosyjskiej na Ukrainie, m.in. poprzez pozbawienie jej dostępu do baz wojennych, portów, stoczni i ośrodków szkolenia o strategicznym znaczeniu militarnym, osłabi pozycję Rosji w środowisku międzynarodowym. Federacja Rosyjska w procesie prowadzenia polityki ukierunkowanej na powrót do roli światowego mocarstwa uzależniła Ukrainę m.in. od dostaw swoich surowców strategicznych, tj. ropy naftowej i gazu ziemnego.

Jeżeli chodzi o relacje polsko-ukraińskie, to są one dalekie od normalnych. Zaszczości historyczne, antypolskie nastroje, negatywny stosunek do odradzającego się Kościoła katolickiego, nacjonalizm ukraiński, roszczenia terytorialne nie służą żadnej ze stron.

„Granica Polski z Ukraina ma zróżnicowany charakter: biegnie wzdłuż rzek na odcinkach o łącznej długości 250 km i gór 140 km. Natomiast długość granicy sztucznej, która jest łatwo przekraczalna, wynosi 136 km. Na podkreślenie zasługuje to, że po wschodniej stronie granicy znajduje się duży węzeł komunikacyjny – Lwów, zaś po zachodniej – Brama Przemyska – dogodne wejście na terytorium Polski”⁵³. Położenie geostrategiczne Ukrainy, jej potencjał gospodarczo-obronny i polityka zagraniczna stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa tego rejonu Europy. Należy podkreślić, że Ukraina jest przedmiotem rywalizacji w aspekcie przejścia nad nią kontroli tak przez Unię Europejską i Sojusz Północnoatlantycki, jak i Federację Rosyjską.

Słowacja i Czechy

Słowacja jest położona w środkowej części przesmyku bałtycko-czarnomorskiego, co rzutuje na jej znaczenie strategiczne. „Południową część tego przesmyku stanowią trudno przekraczalne Karpaty Wschodnie. Natomiast na styku między Karpatami Wschodnimi i Zachodnimi istnieje obniżenie, które umożliwia przejście z Nizy Wschodnioeuropejskiego do Wielkiej Niziny Węgierskiej, a także do Kotliny Sandomierskiej w Polsce. [...] Szczególne znaczenie ma południowa część kraju, która wyprowadza z Nizy Wschodnioeuropejskiego na

---

⁵³ Ibidem, s. 33.

Korytarz Wiedeński”⁵⁴. Przez terytorium Słowacji biegną równoleżnikowe szlaki transportowe (ropociąg, gazociąg, linia kolejowa i droga samochodowa), które prowadzą z Federacji Rosyjskiej przez Ukrainę do Austrii, Czech i Niemiec. Należy podkreślić, że na granicy słowacko-ukraińskiej znajduje się jedna z największych w Europie baz przeładunkowych, która została wybudowana w okresie istnienia Związku Radzieckiego.

Czechy znajdują się w centralnej części Europy na przewężeniu bałtycko-adriatyckim. Z uwagi na swoje centralne położenie mają duże znaczenie komunikacyjne, ich terytorium przecinają szlaki komunikacyjne: kolejowe drogowe i rurociągi o kierunkach: wschód–zachód i północ–południe⁵⁵. Dla Polski i RFN terytorium tego państwa ma przede wszystkim znaczenie tranzytowe. Dla Polski ważny jest kierunek północ–południe, prowadzący przez Obniżenie Ostrawskie, Bramę Morawską i dolinę Morawy. Tym samym zabezpiecza on ruch przewozowy na południe Europy do Austrii, Słowenii, Włoch, Węgier i Bułgarii. Z kolei dla Niemiec szczególnie ważne znaczenie ma kierunek wschód–zachód, gdzie przebiegają rurociągi tranzytowe z Federacji Rosyjskiej do RFN i Francji.

Granica Polski ze Słowacją i Czechami przebiega wzdłuż masywów górskich Karpat i Sudetów. Sudety dzięki dużej liczbie przejść i przełęczy nie stanowią bariery komunikacyjnej. Przekroczenie ich jest możliwe na kilku odcinkach, np. Brama Lubawska, Przełęcz Międzyleska i Przełęcz Polskie Wrota. Natomiast Karpaty stanowią znaczną barierę komunikacyjną, a ich przekroczenie jest możliwe nielicznymi drogami. Między Sudetami i Karpatami występuje obniżenie, Brama Morawska, która jest najdogodniejszym przejściem z Wielkiej Niziny Węgierskiej oraz Kotliny Czeskiej do Polski, tj. do Kotliny Oświęcimskiej, Bramy Krakowskiej oraz na Nizinę Śląską, co umożliwia rozwijanie działań zaczepnych wzdłuż Odry i Wisły⁵⁶.

Zarówno Sudety, jak i Karpaty stanowią od południa osłonę do obrony południowych rubieży Polski.

Republika Federalna Niemiec

W regionie środkowoeuropejskim tradycyjnie już szczególną rolę odgrywają Niemcy, których zainteresowanie tym obszarem miało zawsze miejsce, a w jakościowo nowej sytuacji geopolitycznej spowodowanej m.in. rozpadem systemu

⁵⁴ Ibidem, s. 35.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

państw socjalistycznych i Związku Radzieckiego nabiera szczególnego wymiaru. Stwarza bowiem dla RFN naturalne warunki do ekspansji na kierunku wschodnim. „Zjednoczone Niemcy stały się pod względem liczby ludności drugim po Federacji Rosyjskiej mocarstwem Europy. Uzyskały także większą zwartość swego terytorium, co z ich obronnego punktu widzenia jest bardzo korzystne”⁵⁷. Ponadto zwiększyły długość swojego wybrzeża bałtyckiego o ponad 300 km, co jest korzystne dla niemieckich sił morskich na południowej części Bałtyku, umożliwia bowiem zamknięcie cieśnin zachodniobałtyckich (Fehman Belt i Sund) oraz blokadę Zatoki Pomorskiej. Rozciągnęły również swoją strefę wpływów na Chorwację, a tym samym na wybrzeże Adriatyku.

O znaczeniu strategicznym Republiki Federalnej Niemiec na europejskim teatrze wojny decydują nie tylko potencjał ekonomiczny i ludnościowy, ale przede wszystkim położenie geograficzne, a także operacyjne przygotowanie terenu.

Granica Polski z Niemcami ma długość 467 km i przebiega wzdłuż najkrótszej linii łączącej Bałtyk z Sudetami. Mimo że jest korzystna do obrony, to jednak położenie strategiczne Polski względem Niemiec jest niekorzystne zarówno na lądzie, jak i na morzu. Terytorium Niemiec rozciąga się od Bałtyku i Morza Północnego po Alpy i dla Polski stanowi obszar tranzytowy w jej stosunkach gospodarczych z pozostałymi państwami Europy Zachodniej. Ponadto strefa wpływów niemieckich rozciąga się na państwa leżące w przesmyku bałtycko-adriatyckim i w przypadku konfliktu państwo to może w zasadniczy sposób ograniczyć Polsce swobodę komunikacji lądowej z pozostałymi państwami Europy Zachodniej⁵⁸.

Dotyczy to również komunikacji morskiej, co oznacza kontrolę (blokadę) szlaków komunikacyjnych wiodących z portów polskich w kierunku Morza Północnego.

Ponadto Morze Bałtyckie zapewnia Niemcom swobodną wymianę handlową z Federacją Rosyjską, Litwą, Łotwą i Estonią z pominięciem terytorium Polski. Dotyczy to również komunikacji lądowej na Ukrainę, gdzie drogi prowadzą przez Czechy, Słowację oraz Austrię.

Zaszczości historyczne w połączeniu z pozycją RFN w Europie są źródłem niebezpiecznej asymetrii, która w przypadku Polski jest widoczna w potencjale gospodarczym, wzajemnej wymianie handlowej, strukturze wymiany handlowej⁵⁹. Niemcy są mocarstwem globalnym w sferze gospodarczej, czemu towarzyszą ambicje kreatora polityki zagranicznej. Dążenie do odgrywania przez Niemcy

⁵⁷ Ibidem, s. 34.

⁵⁸ Ibidem, s. 39–40.

⁵⁹ Z. Lach, J. Skrzyp, op. cit., s. 174.

większej roli politycznej na arenie międzynarodowej wynika z ich ze strategii polityki zagranicznej.

Niemcy są potęgą europejską i jednocześnie jednym z głównych aktorów w polityce światowej. Bez współdziałania Niemiec niemożliwe są istotne przemiany w Europie na płaszczyźnie transatlantyckiej i w polityce światowej. Nie oznacza to, że przemiany te zachodzą pod dyktando Niemiec. Ale Niemcy mają na nie znaczący wpływ. Dlatego muszą być gotowe do przyjęcia wynikającej z tego wpływu wiodącej roli politycznej⁶⁰.

Mając powyższe na uwadze

można dostrzec pewne zagrożenia dla interesów Polski wynikające z sąsiedztwa z Niemcami. Republika Federalna Niemiec jest mocarstwem ekonomicznym dysponującym wielką potęgą, której wpływy rozchodzą się promieniście we wszystkich kierunkach (bezpośrednio i pośrednio). Można również prognozować, że zachodnie obszary Polski staną się zapleczem dla Berlina, a takie miasta, jak Szczecin, Zielona Góra i Wrocław, będą dążyć ku Berlinowi, a nie Warszawie. W tym kontekście trzeba widzieć także budowę infrastruktury strategicznej, w tym korytarzy transportowych przebiegających przez Polskę, a zbiegających się w Berlinie. Korytarze potencjalnego zagrożenia w wykorzystaniu szans nowego położenia geopolitycznego Polski wynikają z możliwości obejścia naszego terytorium od strony północnej lub południowej i dotyczą rozbudowy infrastruktury transportowej, która może przebiegać z ominięciem naszego terytorium. [Przykłady takich działań] miały miejsce w zarówno w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia, kiedy to Federacja Rosyjska uznała nasze państwo za niestabilne i ropociągi i gazociągi do Europy Zachodniej zostały wybudowane na terytorium Słowacji i Czech, jak również mają miejsce. Również decyzje polityczne przywódców RFN i Federacji Rosyjskiej wpłynęły na budowę gazociągu z Federacji Rosyjskiej do Niemiec po dnie Morza Bałtyckiego, pomimo znacznie większych kosztów niż drogą lądową przez terytorium Polski. [...] Kolejnym przedsięwzięciem są koncepcje budowy kolejnych mostów przez Bałtyk, które mają łączyć Niemcy ze Skandynawią, a także rozbudowa portów morskich i baz kontenerowych na wschodnim bałtyckim wybrzeżu RFN w pobliżu Szczecina oraz w Obwodzie Kaliningradzkim dla bezpośrednich połączeń kabotażowych Niemiec i Federacji Rosyjskiej⁶¹.

Powyższe działania mają negatywny wpływ na położenie geostrategiczne Polski, co bezpośrednio przekłada się na bezpieczeństwo państwa.

---

⁶⁰ *Europa Środkowa jako obszar interesów regionalnych*, red. J. Przewłocki, Katowice 1999.

⁶¹ Z. Lach, J. Skrzyp, op. cit., s. 176–178.

Podsumowanie

Położenie geostrategiczne Polski podczas przemian systemowych zapoczątkowanych w Europie pod koniec lat 80. ubiegłego wieku zmieniło się wraz ze zmianami zachodzącymi w jej otoczeniu zewnętrznym. Należy zaliczyć do nich wspomniany rozpad systemu państw socjalistycznych, a także rozwiązanie Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, zjednoczenie państw niemieckich, rozpad Związku Radzieckiego i Czechosłowacji, rozszerzenie NATO i Unii Europejskiej na wschód poprzez przyjęcie nowych członków, w tym Polski. Towarzyszące tym wydarzeniom zagrożenia o charakterze asymetrycznym mają istotny wpływ na bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne nie tylko Polski, ale i innych państw Europy i świata.

Abstract

Evolution of the geostrategic position of Poland at the turn of the 21st century

At present, security must be understood in all spatial dimensions and in a wide, diverse spectrum of problems. Changes that take place in the near and far neighbourhood of a country have a significant effect on its geostrategic position. The turn of the new century marks an evolution in Poland's geostrategic position, which influences the country's internal and external security. Poland's geostrategic position is a difficult one, which has resulted, among others, from the changes in the political conditions and from the breakdown of the socialist block and its associated consequences. Participation in the western political-military and economic structures makes Poland the eastern frontier of not only the EU, but also the NATO. Having non-member states as neighbours situates Poland in the sphere of increased risk. The awareness of the existing threats requires multidimensional efforts, which, taking into account Poland's geostrategic position, should guarantee the security of its citizens.

Literatura przedmiotu

Analiza przestrzeni euroatlantyckiej NATO, Warszawa 2001

Balcerowicz B., *Sily zbrojne w stanie pokoju, kryzysu i wojny*, Warszawa 2010

Ciupiński A., Legucka A., *Podstawowe elementy polityki bezpieczeństwa i obrony Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003

Europa Środkowa jako obszar interesów regionalnych, red. J. Przewłocki, Katowice 1999

Historia Polski w liczbach, Warszawa 1994

- Ilnicki M., *Służby graniczne w walce z terroryzmem. Polskie warunki ustrojowo-prawne*, Toruń 2001
- Indziejew A., *Bitwa za Arktyku. Budżet li Siewier Russkim?*, Moskwa 2010
- Jakubczak R., Marczak J., Gąsiorek K., Jakubczak W., *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, Warszawa 2008
- Kamiński S., *Bezpieczeństwo Polski: problemy i wyzwania*, „Biuletyn Towarzystwa Wiedzy Obronnej” [b. r. wyd.]
- Kissinger H., *Polska zasłużyła sobie u nas na wielką wdzięczność, Polska powinna bronić własnych interesów*, „Rzeczpospolita” 14.05.2004
- Koziej S., *Strategiczne założenia obronności Rzeczypospolitej Polskiej po wstąpieniu do NATO – nowe wyzwania dla pozamilitarnych ogniw systemu wartości*, „Zeszyt Problemy Towarzystwa Wiedzy Obronnej” 1999, nr 4
- Koziej S., *Miedzy piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Toruń 2006
- Kupiecki R., Szczepanik K., *Polityka zagraniczna Polski 1918–1994*, Warszawa 1995
- Kuźniar R., *Po pierwsze bezpieczeństwo*, „Rzeczpospolita” 9.01.1996
- Lach Z., Skrzyp J., *Geopolityka i geostrategia*, Warszawa 2007
- Skrzyp J., *Geostrategiczne położenie Polski*, „Zeszyt Problemy Towarzystwa Wiedzy Obronnej” 1998, nr 3
- Strategiczne siły jądrowe wybranych państw*, red. G. Nowacki, Warszawa 2002
- Topolski I., *Siła militarna w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Lublin 2004
- Warda R., *Rola potęgi morskiej w polityce zagranicznej ZSRR w latach 1946–1989*, (rozprawa doktorska), Pułtusk 2012
- Wojtanowicz J., *Europa Środkowa jako region fizycznogeograficzny – podstawy wydzielenia, granice*, „Przegląd Geodezyjny” 1999, t. 71, z. 3